

Bartók Béla hét találkozása Gömörrel

Budapesti egyetemistaként az *Eötvös Kollégium*ban laktam, a Ménesi úton. Abban a kollégiumban, amelynek falai között **Kodály Zoltán**, **Szekfű Gyula**, **Horváth János**, **Szabó Dezső** és művelődésünk megannyi más jelesének, köztük a rimaszombati **Győry Dezső**nek a szelleme kísért(ett). A kollégiumba a *Bartók Béla út* és a *Móricz Zsigmond körtér* érintésével jutottunk el... Nevek, amelyek érzékletesen kicövekelik jelen számunk mesgyéit.

*

Első találkozás – ködbe vesző ősök

Nem tudni, minek alapján, de édesapja a „szuhafői” előnevet vette fel. Maga Bartók Béla csupán egyszer, a **Pásztory Dittával** kötött házassága alkalmával használta. Csak gondolhatjuk, hogy nem ok nélkül. Szuhafő gömöri település, éltek is ott Bartókok, de mint **Móser Zoltán** kutatásaiból is kiderül, nagy zeneszerzőnk őseit nem tudjuk idáig visszakövetni. Legrégibb azonosítható apaági ősei a szomszédos megyebeli Borsodszirákon éltek.

Második találkozás – Pósa Lajos és a nemzeti műdal

Bartók Béla 1903-ban megzenésíti **Pósa Lajos** négy versét. Ekkortájt még a magyar műdalt kívánta művészi tökélyre emelni. **Lampert Vera** írja: „*Talán ez a példa ihlette első magyaros hangvételi művét, az 1902-es keltezésű, Pósa Lajos népies költeményeire írt dalciklust. [...] A 19. századi zeneszerzőkhöz hasonlóan tehát a pályakezdő Bartók is a magyar nótákat tekintette példának a nemzeti zenestílus megteremtéséhez. Ezekre mintázta 1902-ben a Pósa-dalokat, amelyeknek első és harmadik tétele lassú kesergő, a második és negyedik pedig feszes ritmusú csárdás, a zongorakíséretben a cigányzenekarok szinkópás, a későbbi népdalfeldolgozásokban is visszatérő brácsaeffektusával.*”

A gömöri, nemesradnóti származású Pósa a magyar gyermekirodalom megteremtője. Dalait főleg **Dankó Pista** zenésítette meg. Bartók hamarosan szakít ezzel a szemlélettel. A szakítás oka is gömöri élmény... Az új korszakot a magyar, illetve szlovák parasztzene felfedezése jelenti.

Harmadik találkozás – Gerlice puszta

1904 májusának elején – miután Berlinből hazatért – Bartók Béla Budapesten vonatra száll. A vonat a zongoráját is szállítja. Tornalján száll le, innen kocsival folytatja útját Gerlice pusztára. Zongoráját ökrösszekérre pakolják. A ratkói-Turóc völgyében fekvő *Gerlice puszta* a **Fischer-család** tulajdona. Manapság a hajdani birtokra vezető bekötőutat szegélyező fák egyikének ága szinte ráhajlik a ratkói útra, mintha betérésre invitálna. Pedig nincs már hová... A birtok már az enyészeté. Itt találkozik először Bartók az élő népdallal. Egy Budapesten szolgáló székely cselédlány, a ki-bédi illetőségű, 1885. december 3-án született **Dósa Lúdia** (a későbbi **Madaras Lászlóné**) énekel neki.

Egykoron székely-palóc határőrök lakták a vidéket. Akkortájt már a nyelvhatár „szlovák” oldalán található. Fura véletlen volna csupán, hogy éppen itt, s egy székely lány keltse fel Bartók Béla érdeklődését a magyar népdal iránt? Talán... Mindenesetre itteni élményei alapján fogalmazta meg: „*Most új tervem van: a magyar népdalok legszebbjeit összegyűjtöm, és a lehető legjobb zongorakísérettel mintegy a műdal nivójára emelem. Ez arra volna jó, hogy a külföld ilyen gyűjteményből megismerhesse a magyar népzene.*”

Bartók Béla 1906-ban visszatér a Turóc mellé, ahol szinte egyszerre találkozott a magyar és a szlovák népdallal.

Negyedik találkozás – Az Isten háta megett

Móricz Zsigmond gömöri kapcsolatairól általában annyit szokás megemlíteni, hogy első felesége, **Holics Eugénia (Janka)** gömöri volt, s hogy Rozsnyón van eltemetve a kisfiuk, Bandika. Egyébként Jolsván fogadtak egymásnak örök hűséget.

Móricz több ízben is járt rokonlátogatáson, illetve nyaralás céljából felesége szülőföldjén. Itteni emlékeit számos műve őrzi.

Móricz így nyilatkozott a terveiről 1910 decemberében: „...*valami nagy regény tervét forralom már a nyár óta. A magyar kisvárost akarom megrajzolni benne. [...] Nem tisztán szépirodalmi célok vezetnek, hanem szinte oknyomozó történelmét szeretném megcsinálni a mának. Összegyűjteni az emberi dokumentumokat, mindent, ami jellemzi a mai kisvárost: az emberek beszédstílusától a legfrissebb szándékokig és vágyakig. [...] Az Isten háta megett lesz a címe.*”

Az alapvetően jolsvai élmények alapján született regény a magyar kisváros világát tükrözi. A művet Bartók Béla is nagyra értékelte.

Móricz Zsigmond a *Kelet Népe* c. folyóiratában 1941. augusztus 15-én ezt írja egy velencei operaelőadás és az azt követő élmények hatása alatt: „[...] *Még Szatmárban, az én kis falvaimban a polifóniába fúló egyszólam uralkodik... Ki fogja ezt megszerettetni?... Ki fogja ezt versenydobogóra vinni?*”

Janka figyelmeztetett, hogy a Bartók néni fia.

Bartók néni az ő tanárnője volt a pozsonyi tanítóképzőben. A fia: Béluska, az intézet kedvence, akivel én a hegytetőn találkoztam, Vashegy és Rákos közt. Ez is egy olyan furcsa, Babits formájú emberke. Micsoda mereven köszönt, és megfagyottan nézett, mintha mondaná: hagyjatok békében, nekem nem kell magánélet, na.“ (Babits Mihállyal a Garda-tón, 1913. június 12-18.)

Bartókról köztudott, hogy szenvedélyes természetjáró volt. Gömöri tartózkodása idején is kiélte ezirányú szenvedélyét.

Jó tudni, hogy itt „Az Isten háta megett” – ahogy azt híres regénye címében is megfogalmazta – találkozott először a magyar szellem két óriása.

Ötödik találkozás – Pásztory Ditta és Rimaszombat

1923. július 16-án Rimaszombatba utazik, bemutatkozó látogatásra jövendő anyósához, **özv. Pásztory Gyuláné**hoz. Innen 23-án utazik tovább Radványba. Augusztus 28-án házasságot kötnek Budapesten. 1924. március 29-én koncertezik a *Tátra* (korábban *Három Rózsa*) szállóban. Másnap hazautazik. 1989-et követően a belvárosi, volt Jánosi utcát Bartók Béláról nevezi el a város önkormányzata.

Hatodik találkozás – Basilides Mária

Az Isten háta megett, azaz Jolsván látta meg a napvilágot Basilides Mária (Jolsva, 1886. november 11. – Budapest, 1946. szeptember 26.), Bartók és Kodály műveinek egyik leghivatottabb, stílusremtő tolmácsolója.

Tanulmányait a *Zeneakadémián* végezte (1905), ahol **Sik József** növendéke volt. 1911-ben a Népopera-hoz szerződött, majd 1915-ben ösztöndíjasként az *Operaházhoz* került. 1917-től haláláig annak tagja volt (1934-től örökös tag). 1923-tól rendszeresen hangversenyezett szerte Európában (Berlin, London, Párizs, Bécs, Drezda, Koppenhága, Prága, München, Köln, Antwerpen, Oslo ...)

1932-ben a *Székely fonó* ősbemutatóján a gazdaasszony szerepét énekelte.

Számos alkalommal léptek fel együtt Bartókkal.

1923. november 4-én a *Fővárosi Vigadó*ban Basilides Mária Bartók két Ady-dalát (*Három őszi könnyecsepp*, *Nem mehetek hozzád*) éneklé, **Kósa György** zongorakíséretével. November 12-én Győrött volt közös koncertjük. 1926. december 8-án, budapesti zeneakadémiai szerzői estjén öt megzenésített Ady-vers (op. 16) szerepelt. A dalokat Basilides Mária tolmácsolta Bartók Béla zongorakíséretével. Bartók ismét Ady emléke előtt tisztelgett, amikor a Nyugat 1930. április 22-i Ady-estjén Basilides Máriaival a ciklus három darabjának előadására vállalkozott.

Szegedi fellépésükről így ír a korabeli sajtó:

„Basilides a daléneklés királynője, akinél tökéletesebben senki sem tudja különkülön kifejezni a költő mondani-valóit, és Bartók az új magyar zene apostola, aki Kodállyal gyűjti, formálja a magyar folklór gyöngyeit, és Bartók a zongora poétája, egészen kivételes gyönyörűségekben részesítettek bennünket.” (g.a.[Gábor Arnold] *Szegedi Napló*, 1935. március 10.)

Szlovákiában, Kassán is léptek fel közösen.

Az 1945. december 3-i operaházi gyászünnepély egyik műsorszáma a teljes dalciklus volt, ismét Basilides Mária előadásában, Kósa György zongorakíséretével.

Rá egy évre Basilides Mária is örökre elhagyott bennünket. Idén emlékezünk halálának 60. évfordulójára.

Hetedik találkozás

Képzelt és közvetett találkozás. A Prágában tanuló szlovenszkói magyar egyetemisták – egyben öregcserkészek (már nem középkorúak!) – *Szent György Köre* Ady Endre, Mórnicz Zsigmond, Szabó Dezső – és Bartók Béla munkásságának hatása alatt jut el a gombaszögi táborig, majd a szervezett falujárásig.

*

Összegzés helyett – egy emlékezetes rendezvényről.

Szombathy Viktor pesti „slapaj“-ként (ahogy magát jellemzi) számos kiváló emberrel készített interjút, illetve számolt be jeles rendezvényekről. Ezek egyike volt az *Ezer magyar diák Ady-estje* 1928-ban, a Zeneakadémián.

„**Ady Endre** géniusának áldozott a magyar egyetemisták lelkes tömege. Méreteit és jelentőségét tekintve egyaránt impozáns ünnepség volt. Az új magyar nemzedék két napig tartó lelkes demonstrációja. A védnökségben **Bartók Béla, Kodály Zoltán, Rudnay Gyula** (Budapest), **Ady Lajos, Oláh Gábor** (Debrecen) és **Zolnai Béla** (Szeged) mellett ott találhattuk a kisebbségi magyarság képviselőit is; Erdély magyarsága **Benedek Elek** és **Kemény János**

báró személye révén kapcsolódott be az ünnepségbe, Csehszlovákia magyarsága nevében **dr. Törköly József** képviselő vállalta el a védnökséget.

A budapesti, szegedi, debreceni és pécsi magyar egyetemi és főiskolai hallgatók mellett jelen voltak a csehszlovákiai és a romániai magyar ifjúság képviselői is. Az Ünnepség lefolyásáról a következőkben számolunk be.

A megnyitó

Az Országház üléstermében **Szabó Dezső** író nyitotta meg az ünnepséget, tisztelettel hajtva meg az ifjúság zászlaját Ady Endre emléke előtt. A magyar ifjúság feladatairól beszélt, s a nemzeti élet egyetlen szilárd pontjaként és ősforrásként a magyar parasztot jelölte meg. A különböző kultúrákról szöveg: az átlag amerikaiáról és a dekadens európaiáról, amelyet a paraszt ereje újít meg. A magyar fiatalságnak az a hivatása, hogy minden erejével küzdjön a paraszt-ság szociális, politikai és kulturális helyzetének javulásáért.

Tóth Aladár, a kiváló zenekritikus volt a következő előadó. Ő a magyarság művészetéről, a népi kultúra művészi erejéről beszélt. Minden magyar művészetnek a magyar kultúra egységét kell hirdetnie. A zenét összehasonlította a magyar paraszt szellemével, Kodályról és Bartókról szöveg, mint a magyar zenei génusz kifejezőiről. **Szokolayné Tompa Márta** Ady-verseket szavalta, **Győry Dezső** szlovén költő saját költeményeit adta elő hatalmas sikerrel. Megható záróakkorddal végződött az ünnepség: Szabó Dezső előtt tizenkét lelkes fiatalember tett fogadalmat az új magyar nemzeti ideológia szolgálatára.

Ady sírjánál

Vasárnap délelőtt Ady Endre sírjához zarándokoltak el a diákküldöttek, ahol **Juhász Gyula**, a neves szegedi költő tartott nagy hatású beszédet, majd az egyetemi városok küldöttei helyezték el a kegyelet koszorúit.

A prágai, brünni és pozsonyi magyar főiskolás cserkészek Szent György Körének hatalmas koszorúját külön küldöttség helyezte el a székely faragású fejfa tövében.

A Zeneakadémia

zsúfolásig megtelt dísztermében, előkelő és lelkes közönség előtt zajlott le az ünnepség utolsó eseménye, az Ady-est. Szabó Dezső elementáris hatású beszédében ismét hangsúlyozta, hogy csakis a magyar paraszt lehet a magyar eszme valóra váltója. Történelmi és politikai reflexiókban gazdag előadásában szervezett demokráciát és szabad fejlődést kívánt a magyar fajnak. Az est második kiemelkedő programpontja Győry Dezső szintén nagy tetszéssel fogadott előadása volt a magyar ifjúság feladatairól. A magyar fiatalság Adyt csak úgy ünnepelheti – mondotta Győry –, ha ragaszkodik a magyar múlt hagyományaihoz, de új arccal és új akarattal halad előre. A magyar lélek palotájába Ady Endre nyitott kaput. A magyarság arca nélkül szürkébb lenne Európa. Keleti világérzésű nép vagyunk ugyan, de új, megtermékenyítő hatásokra várók, és ami megtermékenyíthet: az a Nyugat. Az ifjúság feladata a magyar lelki reneszánsz intézményes megvalósítása. Megértést és cselekvő szeretetet hirdetett.

Az est fényét neves előadóművészek közreműködése emelte: Basilides Mária dalai, Kósa György zongoraszámai, Juhász Gyula szavalata, Szokolayné Tompa Mária és **Baló Elemér** Ady-interpretációi.

Az est zenei részében Bartók és Kodály sajátos magyar népdalfeldolgozásai hangzottak el.

Az ünnepség alkalmából a *Híd* c. folyóirat **Keszler-Balogh Edgár** szerkesztésében röpiratot adott ki. A röpirat többek között **Móricz Zsigmond**, **Szabó Dezső**, **Győry Dezső**, **Kodolányi János**, **Simon Andor**, **Féja Géza**, **Kodály Zoltán** és **Simándy Pál** írásait tartalmazza.

A magyar ifjúság Ady Endre génuszához méltó nagy ünnepet rendezett, melynek visszhangja többé nem hal el a lelkekben.“

*

A fentebb említettek közül a csehszlovákiai magyarságot képviselő **dr. Törköly József** (megjegyzés.: elhanyagolt rimaszombati sírja türelmesen várja az őt megbecsülő utódokat), az ötletgazda és szónok **Győry Dezső**, vagy a védnökségi testületben helyet foglaló **Rudnay Gyula** és a fellépő **Basilides Mária** egyként gömörnek.

Nem akármilyen örökség birtokosai vagyunk!

Vagyunk?

Legyünk!

B. Kovács István